

İstanbul Tersane Zindanı

Zübeyde Güneş Yağcı - Esra Nalbant

Balıkesir Üniversitesi

Çaycı, getir, ilâç kokulu çaydan!
Dakika düşelim, senelik paydan!
Zindanda dakika farksızdır aydan.
Karııştır çayını zaman erisin;
Köpük köpük, duman duman erisin!

Necip Fazıl Kısakürek

Zindandan Mehmed'e Mektup

Giriş

Duyulduğunda bile kötü bir algı oluşturan kelime, Türkçe sözlükte tutuklu ve hükümlülerin konulduğu kapalı mekânı ifade etmektedir. Bu nedenle zindanla ilgili bir tanımlama yapıldığında ikinci anlamı devreye girmekte karanlık, sıkıntılı bir yer akla

.....

* Bu çalışma Tersane Zindanı başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir. Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul 2012, s. 38.

gelmektedir¹. Yani zindan tutuklu, suçlu ve savaşlarda ele geçirilen esirlerin konulduğu bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır². Diğer tabiri ile hapisane veya mahbestir³. Zindana atılan kişiye, suçlulara *zindân-gîr* veya *zindâniyân*, zindan muhafızı, zindancıya *zindânî* denilmektedir.⁴

Bütün bu tanımlamalar, modern hapisaneler kurulmadan ve işlevsel olarak kullanılmaya başlamadan önce özellikle ağır suçluların cezalarını çekmek gönderildiği zindanı belirtmek için yapılmıştır⁵. Hapisanelerin kurulması, insan haklarındaki gelişme ve

.....

- 1 http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57c57c69802ee5.98981001;
- 2 Oruç Reis, Rodos şövalyeleri tarafından iki defa esir alındı ve zindana atıldı. Birincisinde kurtulan oruç Reis ikincisinde işkenceye maruz kaldı. Eline ayağına prangalar vurdular. Verdikleri ekmek ölmeyecek kadar idi. Fidyeye olarak 800 altın teklif edilmesine rağmen serbest bırakılmadı. Bir süre sonra küreğe koymak üzere zindandan çıkardılar. Zindan o kadar kötüydü ki, Oruç Reis dünyanın en ağır işlerinden biri olan kürek çekmeğe razı idi (*Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları/Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, haz. Ertuğrul Düzdağ, 1970, s. 60, 62, 65).
- 3 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Ankara 2003, s. 11-12. Osmanlıca Türkçe sözlükte hapisane ile eş anlamlı olarak zindan kullanılırken yer altı hapisanesi tabirine ve karanlık olmasına dikkat çekilmektedir (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1998, s. 1188).
- 4 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1188.
- 5 Osmanlı Devleti'nde hapisaneler üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Gültekin Yıldız, *Maşûâne Osmanlı Hapisanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul 2012; Ufuk Adak, "XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapisaneler", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006; Jülide A. Orat-Fadimana Çelik, "Diyarbakır Vilayeti Hapisaneleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7 (İlkbahar 2011), 73-95; Nurgül Bozkurt, XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapisanesinin Genel Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/21 (Bahar 2012), s. 261-277; Alev Çakmakoglu Kuru, *Sinop Hapisanesi*, Ankara, 2004; Ali Rıza Gönüllü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Isparta Hapisanesi (1867-1920)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 29, Konya 2011; Ali Bardakoglu, "Hapis", *DİA*, İstanbul, 1997, s. 54-64; Hasan Şen, "Osmanlı'da Hapisane Mefhumu",

değişimlere bağlı olarak zindanlar işlevselliğini yitirmiş, suçlular zindanlara gönderilmez olmuştur. Osmanlı Devleti de tarihin bir parçası olarak dünyadaki bu gelişmeler çerçevesinde hareket etmiş ve hapishanelerin kurulmasından önce suçluları ve savaşta ele geçirilen esirleri koymak için zindanları kullanmıştır⁶. Fetihden önce ve sonra ülkenin değişik yerlerinde bulunan kaleler,⁷ mahzenler, ileri gelen

.....

Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar, Derleyenler, Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul 2007; Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Fırar Teşebbüsleri", *Hapishane Kitabı* (Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), İstanbul, 2010, s. 166-167.

- 6 Osmanlı Devleti'nde zindana atılan ilk kişilerden birisi Germiyanoglu Yakup Bey ve adamlarıdır. Yıldırım Bayezid zamanında meydana gelen olayda Yakup Bey ve adamları İpsala zindanına atılmışlardır. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, I, Haz., Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1995, I, 315-343. Sıradan insanların zindana atılıp atılmadıklarına dair çok fazla bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Osmanlı Devleti'nde ilk dönem hapis olayları ile ilgili bakınız: Necdet Öztürk, "Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512)", *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul, 2010, s. 105-127.
- 7 Suçluların cezalandırılmasına dair en önemli yapılardan birisi kalelerdir. Kaleler yapılış amaçları itibariyle düşman saldırılarına karşı korunma amaçlı yapılmış olmalarının yanı sıra ceza-infaz kurumu olarak oldukça büyük görevler ifa etmişlerdir. Öyle kaleler vardır ki tarihte zindanları ile nam salmışlardır. Alamut Kalesi, Kamaniçe Kalesi, Kahkaha Kalesi, Kerek Kalesi, Rodos Kalesi, Budin Kalesi bunlardan sadece birkaç tanesidir. Evliya Çelebi Budin Kalesi'nin zindanını tasvir ederken gördüğü bütün zindanlardan daha karanlık ve kasvetli olduğu üzerinde durmaktadır. Hatta zindancılarını bile merhametsiz ve gaddar olarak nitelendirmektedir (*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI/2, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 2008, s. 303-307. Kale zindanlar için bakınız: Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, İstanbul 2001, XXII, 234-242; Feridun Emecen, "Afyonkarahisar", *DİA*, İstanbul 1988, I, 444; Şenol Çelik, "15 ve 17. Yüzyıllarda Trabzon Kalesi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyum Bildirileri*, 3-5 Mayıs 2001, I, 130-142; Cevdet Yılmaz, "Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22, s. 5. 18. yüzyılda kaleler hala ceza mekanı olarak önemli işlev görmekteydi. Mesela Kastamonu'dan İsmail, Magosa Kalesine gönderilirken, Enderun-1 Hümayun'dan Mehmed ise Ankara Kalesi'ne gönderilmiştir (BOA. A. DVN. KLB.d. nr. 928, s. 2-4). Yine Antalya Kalesi bir başka ceza mekanı olarak karşımıza çıkmaktadır (BOA. A. DVN. KLB.d. nr. 929, s. 2, 3).

devlet adamlarının konakları, saraylar bu işi görmüştür. Özellikle İstanbul'un fethi süreci ile Bizans'tan kalma zindanlar korunmuş ve kullanılmaya başlanmıştır. Böylece Yedikule⁸, Baba Cafer Zindanı⁹,

.....

Çelebi Mehmed duruma hakim olunca Musa çelebi'nin yanında yer alan Mihaloğlu Mehmed Bey'i Tokat'ta Bidevi Çardak adı verilen hapishanede hapsedirmişti. Münecimbaşı Ahmed Dede, *Münecimbaşı Tarihi*, Türkçeleştiren: İsmail E. Erünsal, I, 188; Mihaloğlu Düzmece Mustafa isyanı sırasında Tokat'taki mahbesinden serbest bırakılmış ve II. Murad'ın Mustafa'yı bozguna uğratmasında önemli rol oynamıştır (Fahamettin Başar, "Mihaloğulları", *DİA*, 2005, XXX, 24; Ahmet Önal, "Tokat'ın Zoraki Misafirleri", *Tokat Sempozyumu Bildiriler*, Yay. haz. Ali Açıknel, Samettin Başol, Tokat 2012, I, 245-46).

8 Yedikule Zindanı veya zindanları, Saray Burnu'ndan Bakırköy'e uzanan sahil yolu üzerindedir. Başlangıçta bir zindan olarak inşa edilmeyen Yedikule Bizans İmparatoru Theodosius tarafından kralları, elçileri karşılamak amacıyla deyim yerindeyse bir zafer takı (altın kapı) olarak inşa edildi. Kendisinden sonra tahta geçen oğlu dört gözlem kulesi yaptırarak kapı ile birleştirdi (Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Kostantinopolis, İstanbul*, çev. Zeynep Rona, İstanbul 1996, s. 48). Zamanla kule sayısı yediye çıktı ve Yedikule artık hisar ve zindan olarak işlev görmeye başladı (John Freely, *Saltanat Şebri İstanbul*, çev. Lale Eren, İstanbul 2002, s. 77-83). Zindan olarak korkunç bir yer olarak tasvir edilen Yedikule'den İstanbul'a gelen yabancılar da kaleme aldıkları eserlerinde söz etmektedirler. Miss Pardeo bunlardan birisidir (Miss Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*, çev., Banu Büyükal, İstanbul 2004, s. 238; Sıradan suçluların yanı sıra savaşa girilen devletlerin elçilerinin (M. D. Pocqueville, *Travels in Morea, Albania and Other Parts of the Ottoman Empire*, çev. Anne Plumtre, Lonra 1831, s. 114), bazı devlet adamlarının ve hatta Genç Osman'ın bile kapatıldığı ve sabahına çıkmadan katledildiği bir yer olarak Yedikule'nin tarihte ayrı bir yeri ve önemi vardır. Fetihten sonra Yedikule Zindanına kapatılan ilk devlet adamı vezir-i azam Mahmut Paşa'dır. Yabancı elçilerden Rus elçisi Tolstoy yine Yedikule'de kalmıştır (İsmail Bülbül, "Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007, s. 46).

9 Baba Cafer Zindanı da Bizans dönemi yapısı olup surların Haliç tarafında bir burcun altındadır. Burası günümüzde İstanbul Ticaret Odası ile Galata (Karaköy) köprüsü arasındaki Haliç kıyısında Yemiş İskelesi adı verilen yerdir. Abdülkadir Özcan, "Baba Cafer Zindanı", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 366; Ekrem Koçu, "Baba Cafer Zindanı", İstanbul 1960, IV, 1735; Zindanın adı Bizans'a elçi olarak gönderilen Baba Cafer adında birine dayandırılmaktadır. Buna

Rumelihisarı¹⁰, Bostancıbaşı Mahbesi, Ağakapısı, Bekir Ağa Bölüğü ve Tersane Zindanı tarihte ününü hak edecek seviyede işlevsellik kazanmıştır. Bu zindanlara savaş esirleri ve suçlular konularak hem cezalarını çekmeleri sağlanmış hem de makineleşmenin olmadığı dönemde işgücü açığını kapatmak amacıyla hizmet etmeleri sağlanmıştır.

Bizim ele alacağımız Tersane Zindanı'nın ise kimin tarafından kurulduğu veya yapıldığı hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Haliç'te Kasımpaşa Koyu'nda yer alan zindandan Evliya Çelebi de söz etmektedir. Evliya Çelebi zindan hakkında bilgi verirken *Sanbola Zindanı*, *San Pavla Zindanı* adlarıyla da bilindiği üzerinde durmaktadır¹¹. Adından yola çıkarsak yapıyı Bizans dönemine

.....

dair çeşitli kaynaklarda rivayetler yer almaktadır ki, Evliya çelebi bunlardan birisidir. Bakınız: *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I/1, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 2008, s. 585; Abdülkadir Özcan, "Baba Cafer Zindanı", s. 366, 16. yüzyıldan itibaren zindan siyasi suçlulardan ziyade sıradan suçluların, kimi askeri suçluların ve borçluların zorunlu ikametgahı olarak kullanılmıştır. Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul 2002, s. 362; Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", *DİA*, İstanbul 1991, III, 464; Hatta 18. yüzyıldan itibaren kadın suçlular da Baba Cafer zindanına gönderilmişlerdir. Ali Karaca, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün", *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2005, s. 107-III.

10 Hisar-kale zindanlardan bir diğeri Rumelihisarı'dır. Yenihisar, Kal'a-i Cedid, Kulle-i Cedide, Yenicehisar, Yenihisar, Boğazkesen Kalesi, Boğazkesen Hisarı, Nikhisar (Güzelhisar). Başkesen Hisarı adıyla da kaynaklarda yer alan hisar 15. ve 17. yüzyıllar arasında aktif olarak kullanılmıştır. Abdullah Mehmed Avunduk, "Rumelihisarı", *DİA*, XXXV, 2008, s. 237; Avusturya'nın İstanbul'daki elçiliğinde görevli Baron Wratislaw, Kara kule olarak adlandırdığı zindanda üç sene kalmıştır. Hatta bu kuleyi canlı canlı girilen bir kabir olarak tanımlamaktadır. Tersane Zindanı'nın tersine birçok kişiyi aynı odada kaldığı Kara kule'nin karanlık, kafes gibi bir odasında 26 kişi aynı anda zindan edilmiştir. Wratislaw'ın burada kaldığı sırada o kadar pistir ki, bazıları zehirlenmiş ve nihayetinde kale dizdarı zindanda esaslı bir temizlik yaptırmıştı. Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1981, s. 129-132, 140.

11 *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I/1, Çeviren: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 2008, s. 377-378.

dayandırmak mümkün görünmektedir. Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde geliştirilen Tersane-i Amire yapı ve kuruluşlarından birisidir¹². Kaynaklarda Kanuni Sultan Süleyman döneminde gemi inşasında ve gemilerde kürek çekmek üzere istihdam edilen savaş esirlerinin konulduğu bir yer olarak varlığı bilinmektedir¹³.

Osmanlı arşiv belge ve defterlerinde zindan *Tersane-i Âmire Zindanı*¹⁴, *Tersane Zindanı*, *Beylik Zindanı*¹⁵, Zindan-ı Tersane-i Amire¹⁶ şeklinde geçmektedir. Bunun yanı sıra *Bagnio del gran Turco*¹⁷, *Büyük Zindan*¹⁸ *Kara Kule*¹⁹ adları da Tersane zindanı için kaynaklarda yer almaktaydı. Zindan'ın kullanım amacının denizcilik sektöründeki işgücü açığını kapatmak olduğu zindanda bulunan köle ve suçluların çoğunlukla bu alanda çalıştırılmalarından anlaşılmaktadır.

Tersane Zindanı Nasıl Bir Mekandı?

Tersane Zindanı, zindan olması hasebiyle öncelikle yüksek duvarlarla çevrilmiş mekanda geniş bir avlunun ortasında daire şeklinde bir bina idi²⁰. İmparator II. Rudolf'un gönderdiği elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen ve savaş çıkınca zindana atılan Friedrich

.....
12 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 11-12. Aynı yazar, "Tersâne-i Âmire", *DİA*, 2011, XL, 514.

13 İdris Bostan, "Tersâne-i Âmire", s. 514.

14 BOA. AE. SMMD. IV., nr. 39/4507, 39/4510, AE. SMST. III., nr. 336/27161.

15 BOA. AE. SMST.II. nr. 139/15374.

16 BOA. AE. SMHD. I., nr. 73/4854.

17 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında (Osmanlı İmparatorluğuna Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596))*, çev. Türkiş Noyan, İstanbul 2010, s. 40.

18 Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara 1990, I, 69; Aynı yazar, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1990, II, 89.

19 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri İstanbul'da Bir Esir Kampı 1715*, Konya 2015, s. 85-III.

20 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 106.

Seidel, demir bir kapıdan avluya girildiğinde zindanın avlunun sağ tarafında olduğunu yazmaktadır²¹. Kısaca zindan binası etrafı kalın duvarla çevrili, üstü çatı ile örtülü bir yapı olarak tanımlanmaktadır²². Buradan zindan yek pare gibi bir yapı gibi görünse de duvarların arkasında geniş avluda birbirinden farklı özellikleri olan üç ayrı mekanı ifade etmektedir²³. Bu bölümleri birbirinden ayıran parmaklıklar vardır. Nitekim zindanda yapılan bir tamirat sırasında 576 zira uzunluğunda parmaklık yapılmıştır²⁴. Belgelerde zindan dahili ve harici diye iki kısım halinde geçmektedir²⁵.

Her binanın güvenliğini sağlayan sağlam kalın duvarların üstünde nöbetçi kulübeleri bulunmaktaydı²⁶. Zindan güvenliğini sağlama ve kaçıışı önlemek amacıyla görev yapan azap sayısını Evliya çelebi 300 kişi olarak vermektedir.

Bina kendi içinde üç bölüme ayrılmaktadır. Her bir bölümün dışarıya, yani avluya açılan kapısı vardır. Bu bölümler kendi içerisinde de birbiri ile bağlantılı olmalıdır²⁷. Üç bölümde esir ve suçlular kalmaktadır. Bir esir olarak zindanda bulunan Siedel iki bölümün esirlerin niteliklerine göre dizayn edildiği üzerinde durmaktadır. Vasıflı esirlerin kaldığı birinci bölüme “*La Magistranza*” veya “*Alla Magistranza*” adını vermektedir. Tersane zindanında vasıflı olmak

.....

21 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 39-45; Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 32.

22 Zindanın 4 kapısı bulunmaktadır. Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 108.

23 Özlem Kumrular, *Türk Korkusu*, İstanbul 2008, s. 310.

24 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 108.

25 BOA. C.BH., nr. 310, 1211(1796).

26 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri*, s. 106; Türk zindanları ile Avrupa zindanlarını karşılaştıran Paulino Toledo, Avrupa zindanlarındaki gardiyanların daha acımasız olduğu üzerinde durmaktadır. Paulino Toledo, “Türkiye Seyahati Adlı 16. Yüzyıl Anonim İspanyol Eserine Göre Türklerdeki Esaret Sistemi”, *Muhteşem Süleyman*, ed., Özlem Kumrular, İstanbul 2007, s. 175; Fakat Cezayir zindanlarını anlatan esirler buraları karanlık, rutubetli, korkunç mekanlar olarak tasvir etmektedirler. İrvin Cemil Schick, *Avrupalı Esirler ve Müslüman Efendileri “Türk” İllerinde Esaret Anlatıları*, çev. Zülal Kılıç, İrvin Cemil Schick, İstanbul 2005, s. 295-297.

27 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 39-45.

bir zanaata sahip olmak anlamı taşımaktadır. Yani demirci, urgancı, duvarcı gibi gemi yapımında ve insan gücü gerektiren işlerde yetkin olan kişilerdir. Vasıfsız kölelerin kaldığı ikinci bölüm ise “*Bagnio grando*” veya “*del Bagnio*” adını taşımaktadır. Kendisi de burada 6 ay kadar kalmıştır. Zindanın hastanesi olan üçüncü bölümü ise “*all Sancto Paolo*” adıyla tesmiye edilmiştir. İşe gidemeyecek derecede hasta olan zindan sakinleri buraya nakledilerek tedavi edilmeye çalışılmaktadır²⁸. Bu üç bölüm haricinde mescit, fırın, mutfak, hamam ve çeşme bulunmaktaydı²⁹.

Zindanın bölümleri hem yapısal olarak hem de içinde barındırdıkları esirlerin vasıfları itibariyle farklılık gösterirken, yaşam koşulları bakımından da birbirlerinden farklılık arz etmektedirler. Zindana düşmüş bir esir veya suçlu için en iyi yer birinci bölümdür. Bir demirci için zindan yaşamında bundan daha iyi bir yer bulmak herhalde mümkün olmamalıdır. Çünkü her birinin yoğun bir günün ardından kapılarını kapatıp dinlenebildikleri ayrı odaları vardır. Yani el üstünde tutulmaktadırlar.

İkinci bölüm şartların en ağır olduğu yerdir. Seidel’in zindanda kaldığı dönemde 500-600 kişinin yaşadığı bu bölüm *hücre* adı verilen odalardan oluşmaktadır. Burada kalanlar herhangi bir el becerisi olmayanlardı. El becerisi olmayan soylu bilim adamları, aristokratlar, din adamları bile buraya konulan kişiler arasında yer alırlardı. Bu kişiler taş yontmak, toprak kazmak, inşaatlara araç-gereç taşımak gibi işleri yaz sonuna doğru derya mevsimi bitip kürek çekmekten döndükleri kış aylarında yaparlardı. Yani kısaca ırgat vazifesi görüyorlardı. İki kişilik olan bu odalar çok küçüktür ve ancak ayakta durabilecekleri, oturabilecekleri ya da yatabilecekleri kadar bir büyüklüğe sahiptir³⁰. Odalarda aydınlatma tepedeki camlardan yapılmaktaydı³¹. Her iki bölüm odalardan müteşekkildir³². Ancak odaların kapasitesi farklıdır. Bu odalarda esirler ve suçlular

.....

28 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 43-45.

29 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 12.

30 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 46-47.

31 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 85-III.

32 BOA. HAT., nr. 1397, 1204(1789/90).

ikişerli olarak kalırlar ve burada birbirlerine zincirlenmiş vaziyette tutulurlardı. Zindan girişinde hemen zincirler takılırdı³³. Pranga³⁴, bukağı³⁵ adı verilen bu zincir ve demir halkalar zaten ağır olan zindan yaşamını daha da zorlaştıran önemli unsurların başında gelmektedir. Zaten prangaya vurulmak, pranga cezası başlı başına bir cezalandırma yöntemidir³⁶. Zindana getirilirken boyunlarından zincirlenen esirler zindanda ayaklarından zincirlenirlerdi³⁷. Devlet bunun için zaman zaman zincir alımı yapmaktaydı. H. 1184 yılında kalyonlardaki kürekçiler için 140 bin adet zincir talep edilmiştir³⁸. Kimi zaman esirlerin zincirleri çıkarılabilmekte ve daha rahat hareket etmeleri sağlanabilmekteydi. Noel bunlardan birisi idi³⁹.

Üçüncü kısım da yaşamın zor olduğu bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Hastane olan bu kısımdan ağır hasta olanların kurulması öyle sanıldığı kadar kolay değildir. Böyle kişilerin cenazesi .....

33 İkişer ikişer zincirlenene esir ve suçlulardan birbirleriyle anlaşamayıp kavga edenler olurdu. O zaman birbirlerinden ayrılmaları için ellerinden geleni yaparlardı. Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 40.

34 Ayağa takılan ağır zincire pranga adı verilmektedir. dk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57cd5988213531.61413294.

35 Bukağı, ağır suçluların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halkanın adıdır. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 131; Sadece zindandaki esir ve suçlulara bukağı takılmazdı. Ayrıca kaçmaya çalışan, fakat bunu başaramayarak yakalanan köleler de sahipleri bulununcaya kadar bukağı takılarak prangaya vurulurlardı. Zübeyde Güneş Yağcı, “Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân: Üsküdar (XVI-XVIII. Yüzyıllar)”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII, 21-23 Kasım 2014 Bildiriler*, II, İstanbul 2015, s. 272.

36 Yasemin Saner, “Osmanlı’nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, *Osmanlıda Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*, Derleyenler, Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul 2007, s. 163. Zincire vurulan kişiler rahat giyinememekte ve hareket edememekteydiler. Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 40.

37 Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw’ın Anıları*, s. 55-82. Her 5 ya da 6 kişi birbirine boynundan zincirlenmekteydi. Seidel, s. 39.

38 BOA. C.BH., nr. 260 (1770/1771). Gemiler Çanakkale Boğazı’nı geçene kadar esirler ellerinden veya ayaklarından zincirlenirlerdi. Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw’ın Anıları*, s. 138.

39 Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, İstanbul 2005, s.72.

yine esirler tarafından zindanın Meyyit Kapısı'nın biraz ilerisindeki mezarlığa gömülürlerdi⁴⁰. Hafif hasta olanlar ise gerekli tedavileri yapıldıktan sonra hemen zindana geri gönderilirler ve çalışmaya başlarlardı⁴¹.

Bütün bunların yanı sıra zindan sakinlerinin yemeklerinin pişirildiği mutfakları⁴², ekmeklerinin yapıldığı fırınları vardı. Hatta esirler zindan mutfağında kendileri yemek pişirebiliyorlardı⁴³. Zindan fırınında yapılan ekmekten sadece esir ve suçlular değil dışarıdan kişilere de tayinat verilebilmekteydi⁴⁴. Bir başka zaruri ihtiyaç olan hamam, çeşme ve tuvaletler⁴⁵ yine zindanın olmazsa olmazlarındandı⁴⁶.

Zindanda bulunan esir suçlular için zaruri ihtiyaçlardan diğer bir tanesi dini vecibelerini yerine getirmektir. Bu amaçla zindanda mescit bulunmaktaydı⁴⁷. Fakat esirlerin büyük bir çoğunluğu ve suçlulardan bazılarının Hıristiyan olduğu bir zindanda bir kilisenin olmaması mümkün değildi. Bu ihtiyaç göz önünde bulundurularak zindan dahilinde bir kilise ve şapel inşa edilmiş, zaman zaman İstanbul'daki rahiplerden bazılarının zindana girmelerine müsaade

.....

40 Bu mezarlığa çürüklük adı verilmektedir. Zindanda ölenler buraya defnedildiğinde mezar taşı bile konulmamaktadır. Bu anlamda din, milliyet ayrımı da yapılmamaktadır. Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, s. 67.

41 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 43-46.

42 Dört büyük ocak mutfakta bulunmaktadır. Ayrıca 50 tane baca vardır. Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 108.

43 Baron W. Wratislaw ekmekle bir tür çorba yaptıklarını, çorbaya zeytinyağı kattıklarında ise tadına doyum olmadığını anılarında anlatmaktadır. Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 147.

44 Esirlerin, tutukluların ve sairlerin ekmek ihtiyacının karşılanması amacıyla fırına her ay 2.000 kile hububat gönderilmekteydi. Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbulun İâşesi", *Osmanlı İstanbulu II*, ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 2014, s. 122.

45 Zindanda 16 tuvalet vardır. Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 108.

46 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 12.

47 1792 yılında cami vardır. BOA. C.BH. nr. 107, s.5, 1206 (1792).

edilmiştir⁴⁸. Zamanla kilise sayısında artış olmuş ve üçe kadar çıkmıştır⁴⁹. Tabii ki, zindana düşmek ve buradaki ağır şartlarda yaşamak büyük bir psikolojik çöküntüye sebep olduğundan rahipler sadece ibadet etmeye yardım etmiyorlar, esirlere manen destek olmaya çabalıyorlardı⁵⁰.

Tersane Zindanı bu yapısal özelliği bozulmadan ihtiyaca binaen zaman zaman tamirat geçirmiştir. 1583 yılından sonraki büyük tamirat, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Kaptan-ı Derya olduğu dönemde, Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın emriyle 1663-1664 yıllarında yapılmıştır. Bu tarihteki tamiratta zindanın tavanı, pencereleri, lağım yolu, bacası, tuvaletleri, su yolu, büyük ocağı, kapısı ve kagir duvarı tamamen yenilenmiştir. Bölümler arasındaki parmaklıklar bu dönemde moloz taşına çevrilmiştir⁵¹. Bir büyük tamirat yüzyıl sonra bir yangın sonucu zindanın birçok yerinin zarar görmesi sonucu yapılmıştır. Esir odaları⁵², tuvaletler, mutfak, fırın, suyolları, zabıt odaları, zindan duvarlarının tamiri için 26.646 kuruş harcama yapılmıştır⁵³. Bundan sonraki tamiratlar 1796 yılında olduğu gibi ihtiyaca binaen daha küçük çaptadır⁵⁴.

.....

48 Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları*, İstanbul 2015, s.45-46; Hıristiyan esirlerin ibadeti için Pazar günleri San Francesco Kilisesi'nden bir rahip gelirdi. Rahip bir Yeniçeri korumasında gelir, ibadet bittikten sonra yine aynı yeniçeri ile giderdi. Özlem Kumrular, *Türk Korkusu*, s. 241.

49 Her bir kilise farklı Hıristiyan mezheplerine aittir. XVII. yüzyılda Latin, Fransız ve Rumlara ait kilise olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, Haz., Kevork Pamukçüyan, İstanbul 1988, s. 213; XVIII. yüzyılda ise Rumlara ve Frenklere ait iki kilise bulunmaktadır. P. G. İnciciyan, *18. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1976, s. 98.

50 Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*; s. 72; Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 43-46.

51 Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 11-12.

52 BOA. C.BH., nr. 107, 1207 (1792).

53 BOA. C.BH., nr. 5171, s. 1-2, 1207(1792/1293); Tamirat için bakınız: Tablo 1.

54 1796 yılında zindanın tavan ve zemini, su olukları, çatısı tamir edilmiştir. BOA. C.BH., nr. 310. 1823 yılında yapılan tamiratta ise 1.253 kuruş harcanma yapılmıştır. BOA. C.BH., nr. 6887.

Zindan'ın Kapasitesi

Bir zindanın içinde ne kadar kişi olduğunu bulmak çok kolay bir iş olmamakla birlikte, bize bu konuda yardımcı olan en önemli kaynakların başında zindan defterleri ve kalebend defterleri gelmektedir.

Savaşta elde edilen esirlerin beşte biri mîrîye, devlete ayrılırdı⁵⁵. *Mîrî esir* adı verilen bu esirler, zindan katibi tarafından zindan defterlerine kaydedilmekteydi. Gelen her *mîrî esir*, devlet adına çalışacak *kamu malı* olarak kabul edilirdi⁵⁶. Ancak bu bilgiler oldukça dağınık olup, esirlerin zindana her gelişinde defterlere kaydedildiklerinden tam bir sayısal veri elde etmek zordur⁵⁷. Yine zindan

.....

55 Bu uygulama I. Murad döneminde başlamış olup pençik resmi adı verilmektedir. Eğer beş esirden az olan kişiden ise esirin değerinin beşte biri oranında vergi alınırdı. Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevarih*, I, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, s. 119-120; Pençik resmine dair II. Bayezid döneminde vazedilen iki kanunname bulunmaktadır. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri II. Bayezid Devri Kanunnameleri*, İstanbul 1990, s. 123-134; Osmanlı gümrük gelirleri içinde pençik vergisinin ehemmiyetli bir yere sahiptir. Mesela 1578'de kuzeyden getirilen esirlerden alınan vergi miktarı Kefe Gümrük gelirleri içerisinde ehemmiyetli bir miktara baliğ idi. Bu miktar 4.463.196 akçeydi. Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği", *Doğu-Batı Makaleler II*, Ankara 2008, s. 147; XVI. yüzyıl ortalarında devletin pençik resminden elde ettiği gelir miktarı 100.000 altın idi. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2003, s. 137. Kadın çocuk gibi esirler harem ve askeri sistem içerisinde değerlendirilirdi. Sisteme giremeyecek yaşta olanlar ise Tersane'de, inşaatlarda ve gemilerde kürek çekmek üzere Tersane Zindanı'na gönderilirdi. Zindan gönderilmeden önce Divan huzurunda sorgulamaları yapılırdı. Tabii her şeyden önce savaşı kazananın, muzaffer olanın başarısının bir göstergesi olarak İstanbul'da zafer alayı düzenlenmekteydi. Sıradan esirler kürek mahkûmu olurken subay sınıfı zindana konulurdu. S. Takat, *Macaristan'da Türk Âleminden Çizgiler*, çev. Sadrettin Karatay, Ankara 2011, s. 57.

56 Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları*, s. 58-59.

57 Tarih verilmemekle birlikte III. Selim dönemine ait olan belgede 70 nefer Rus esiri hala Hıristiyanlıkta oldukları için Tersane Zindanı'ndan çıkarılarak iade edilmelerine karar verilmiştir. Bu iade işlemi 1787-1792 Osmanlı Rus savaşından sonra 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması gereği yapılmış olmalıdır. BOA. AE. SMST. III., nr. 179/14104.

defterleri içerisinde 18. yüzyıldan itibaren kurulan zindan fırınından verilen ekmek miktarını gösteren defterlerden bilgi edinmek mümkündür. Mesela Ramazan 1177'de (Mart/Nisan 1764) zindan katibi 15.094 adet ekmek verildiğini kaydetmiştir. Bunun içinde kalyonlara verilen kısım büyük bir çoğunluğu oluşturmakta olup, 270 adedi zindan içindir⁵⁸. 29 Şubat 1736 tarihli defterde zindanda ekmek verilen esir sayısı 269'dur⁵⁹.

Değişik vesileler ile yapılan sayımlarda dağınık da olsa zindandaki esir sayısı hakkında bilgi sahibi olmaktayız ki, 1703 yılında zindanda sakin esir sayısı 562'dir⁶⁰. Bu tarihten 34 yıl öncesine ait zindandaki esirlerin görevlendirildikleri yerleri gösteren belgeye göre esir mevcudu 753 kişidir⁶¹.

Evliya çelebi ise zindanda kalan esir sayısını 31.000 olarak vermektedir. Kanuni Sultan Süleyman dönemi için bu rakamı veren kaynaklar olduğu gibi sonraki dönemlerde bu sayının 46.000'ne çıktığı iddia edilmektedir⁶². Bir başka kaynak ise yine 16. yüzyıl için zindandaki esir mevcudunu 4.000 olarak vermektedir. Her ne olursa olsun kati bir rakam vermek oldukça güçtür.

24 safer 1171'de 30 esir ve suçlu zindana konulmuştur⁶³. Zindana Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemleri ve II. Selim döneminden itibaren kürek cezasına mahkum edilen suçlular da konulmaya başlanmış,⁶⁴ Tersane Zindanı salt esirlerin kaldığı bir mekan olmaktan çıkmıştır. Bu uygulama İnebahtı Savaşı'ndan sonra

•••••

58 BOA. AE. SMST. III., nr. 108/8227.

59 BOA, *MAD.d*, nr. 18421, s. 1, 16 Şevval 1148 (28 Şubat 1736).

60 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 119-120.

61 BOA. İE. BH, nr. 907.

62 Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 39.

63 Suçlular korsanlık yaptıkları gerekçesi ile cezalarını çekmek üzere Tersane Zindanı'na gönderilmişlerdir. BOA. AE. SOSM. III., nr. 59/4305; 27 safer 1204 tarihinde zindanda bulunan 35 nefer Nemçe ve Rus esirlerine rütbelere göre tayinat verilmiştir. BOA. AE. SSLM. III., nr. 325/18880; 15 Safer 1205 tarihli belgede zindanda bulunan Nemçe üserasından 33 kişi İslam dinin kabul etmiştir. BOA. AE. SSLM. III., nr. 372/21229.

64 Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, İstanbul 1982, s. 207.

daha da artmıştır. Böylece ülkenin değişik şehir, kasaba ve köylerinde tecavülden hırsızlığa kısas cezası dışında kalan değişik suç işleyen mücrimler kürek cezasına çarptırılarak Tersane Zindanı'na gönderilmişlerdir⁶⁵. Böylece savaşlarda ele geçirilen esirlerin hem gemi inşasında hem de gemilerde forsa olarak yeterli gelmedikleri ortaya çıkmaktadır⁶⁶. Bu neviden bir ferman 1699'da vazedilmiştir. Halka zarar veren, halkın malını zorla gasp eden kişilerin kürekçi olarak Tersane Zindanı'na gönderilmesi fermanda emredilmektedir⁶⁷. 1699-1704 yılları arasında 29 kişi adam öldürmeden, 36 kişi hırsızlıktan, 51 kişi eşkıyalıktan, 7 kişi darptan, 3 kişi adam yaralamaktan, 20 kişi de sebebi yazılmayan suçlardan dolayı kürek mahkumu olarak Tersane Zindanı'na gönderilmişlerdir⁶⁸. 1603-1683 yılları arasında 80 yıllık süre zarfında, donanmadaki kürekçi sayısı 39.915'tir. Bu sayının ne kadarının suçlu, ne kadarının esir olduğu belli değildir⁶⁹.

Zindanın Görevlileri

Zindan Katibi: Her kurumda olduğu gibi en önemli görevlilerden birisi katiptir. Zindan katibi de zindanın her şeyini zabta alan görevlidir⁷⁰. Tersane Zindanı katibine *Tersane-i Âmire Zindan*

.....

65 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri*, İstanbul 1990, I, 126; Mehmet Akif Aydın, "Ceza", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 479-480. Kürek cezası gerektiren suçlar şunlardır. Hırsızlık, hırsıza ortaklık, yoldaşlık, yan kesicilik, kumarbazlık, köle soymak, yataklık, içki ve sarhoşluk, adam öldürme, adam dövme, ev basma, haramilik, yol kesme, cinayete yardım, hapisten kafir kaçırma, fuhuş, livata, tecavüz, sahte evrak düzenleme, zindandan esir kaçırma, ulak dövme, kalpazanlık, casus olarak yakalanma, zındıklık. Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", s. 210-211.

66 Kanuni Sultan Süleyman'ın 1537 yılında düzenlenen Adriyatik ve İtalya seferi sırasında 30.000 kürekçiye ihtiyaç duyulmuştur. 1574 Halkulvad seferinde ise bu sayı 48.000'dir. Kürekçi ihtiyacı Anadolu'dan halktan kürekçi mükellefiyeti ile karşılandığı gibi esirlerden ve suçlulardan karşılanmıştır.

67 BOA. İE. BH., nr. 907, IIII (1699).

68 BOA. D. BŞM. TRZ.d., nr. 15747, s. 1-7; 8 Ağustos 1699 tarihinde İsa, Mustafa, Süleyman, Ali, İsmail, Hasan adlı mücrimler Yeniçeri Ağası tarafından kürek çekmek üzere zindan gönderilmişlerdir. BOA. D. BŞM. TRZ.d., nr. 15748, s. 10.

69 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 196-197.

70 Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları*, s. 32-33.

Kâtibi diğer adıyla “*kâtib-i üsera*” adı verilmektedir. Katip hem esirleri hem de köleleri zindana getirildiklerinde teslim alır ve zindan defterine kaydederdi⁷¹. Getiren kişiye teslim aldığına dair temessük verirdi⁷². Örneğin; 1792 yılında Kılburnu Muharebesi’nden sonra ele geçirilen 72 esir görevli yeniçeriler tarafından zindana getirilmiş ve katip tarafından zindan defterine kayıt edilmişlerdir. Kayıta esirlerin getirildikleri tarih ve milliyetleri de yazılırdı⁷³. Aynı işlem zindana getirilen suçlular için de yapılır, hangi suçu işledikleri, nereden getirildikleri ayrıntılı bir şekilde deftere kaydedilirdi⁷⁴. Ayrıca zindan katibi, yiyecek ve giyecek tahsisatının mevcuda göre tespit edilmesinde etkin rol oynardı⁷⁵. Kısaca zindan için katiplik önemli bir görevdi⁷⁶.

Tersane Kethüdası: Tersane Kethüdası doğrudan zindan görevlisi gibi görünmemekle birlikte, zindan da dahil Tersane-i Amire’nin inzibatından sorumlu idi. Tersane-i Amire’de Kaptan-ı Derya’dan sonra gelen üst düzey görevli olması onun ehemmiyetini

.....

71 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 420-425; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 42-44.

72 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 42-44.

73 BOA. C. AS., nr. 485, 1207 (1792).

74 Yine bazı kayıtlardan suçlulara da dair bilgilere de ulaşmaktayız. Mesela 26 Zilkade 1058’de Tersane zindanına 3 nefer suçlu getirilmiştir. BOA. AE. A.SMMD. IV., nr. 39/4507; 21 Safer 1061 tarihinde İstanbul Subaşısı Hüseyin Ağa zindana 4 suçlu getirmiş ve teslim ettiğine dair kendisine temessük verilmiştir. BOA. AE. A.SMMD. IV., nr. 39/4508; 20 Safer 1061’de yine Hüseyin Ağa zindan 8 suçlu getirmiştir. AE. A.SMMD. IV., nr. 39/4509; . 20 Rebiülahir 1061’de zindana getirilen suçlu sayısı 6 kişidir. AE. A.SMMD. IV., nr. 39/4511; 24 Rebiülahir 1061’de ise 3 suçlu zindana aynı subaşı tarafından zindana teslim edilmiştir. AE. A.SMMD. IV., nr. 39/4510.

75 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, s. 420-425.

76 1702 yılında bir kalyonun denize indirilmesi merasimi vesilesi ile 27 kişiye hil’at verilmiştir. Tuncay Zorlu, *Osmanlı Teknoloji Tarihinden Bir Kesit: Gemi İndirme Yöntemleri*, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IX/1-2 (2007-2008), s. 97.

artırmaktaydı⁷⁷. Esirlerin bir kısmı Tersane'de çalıştıkları için Tersane Kethüdası'nın zindan ile alakası ortaya çıkmaktadır.

Vardiyancılar: Vardiyancılar, Tersane-i Âmire'de ve gemilerde muhafaza hizmetini gören ve kaptanların emirlerini diğer mürettebata iletmekle vazifeli görevliler olmakla birlikte zindandaki köle ve mücrimlerin de muhafızlığını yapmaktaydılar⁷⁸. Yani zindancıya vardiyancı denilmektedir⁷⁹. Umumiyetle Müslümanlar vardiyancı olarak görevlendirilseler de zindanda uzun süre kalmış Hıristiyan esirlerden de bu göreve getirilenler olurdu⁸⁰. Böyle durumda esir serbest bırakılabilmekte, özgürlüğünü kazanabilmekteydi⁸¹. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ne esir düşen ve kısa süre de olsa Tersane Zindanı'nda kalan Fransız Doktor M.D. Pocqueville, anılarında vardiyancıların genellikle Rum olduğunu yazmaktadır. Rum vardiyancıların ellerinin sopalı olduğunu da vurgulamadan geçmemektedir⁸².

Sadece zindan değil Tersane'deki vardiyancı bölüğünün sayısı yıllara göre değişiklik göstermekle 1651-52 senesinde 90'a yükselmiş,

.....

77 İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, s. 427.

78 Zindandan birinin kaçması durumunda vazifesini layıkı ile yerine getirmeyen kişiler arasında ilk akla gelen vardiyancıbaşı ve vardiyancılar olurdu. Nitekim zindan vardiyancıbaşısı Süleyman görevinde gerekli özeni göstermediği gerekçesiyle görevden alınmış, yerine yine Tersane-i Âmire'den Şaban Beyzade Ahmed Bey zindana vardiyancıbaşı tayin edilmiştir. BOA. AE. SMHD.I., nr. 73/4854.

79 Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 714.

80 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.56.

81 Üç sene vardiyancılık yapan bir köle daha sonra kadı huzurunda azat edilmiştir, Aynı şekilde Anton isimli bir köle de yaptığı 5 yıl vardiyancılık yaptığı için azat edilmiştir. Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları*, s. 55-60; Yine Civan Françesko Palermo, bunlardan birisidir. 3 yıl sadakatle vardiyancı olarak hizmet ettikten sonra azat edilmiştir. *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981-1000 / M. 1573-1591)*, haz. Rıfat Günalan-Talip Mert, İstanbul 2012, s. 257.

82 M.D. Pocqueville, Tersane-i Âmire cellatlarının Rum ve Maltalı asıllı olduğu üzerinde durmaktadır. Haliyle bu kişiler esirdir. M. D. Pocqueville, *Travels in Morea, Albania...*, s. 139.

1660-61 senesine gelindiğinde 510'a ulaşmıştır. Hâlbuki 1604 yılında zindandaki vardiyacı sayısı 14 iken, 1648 tarihine gelindiğinde bu sayı 19'a çıkmıştır. Hatta 1612-13, 1635-36'da 12'ye kadar düşmüştür⁸³. 18. yüzyılın başlarında zindandaki vardiyacı sayısı 8'dir⁸⁴. Zindan mevcuduna göre vardiyacı sayısında değişiklik oluyordu. Mevcutta meydana gelen artışa bağlı olarak işe yeni vardiyacılar alınırken tersi durumda işten çıkarılıyorlardı. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı sırasında savaş esiri sayısının artması ile birlikte zindanda asayişin sağlanması amacıyla vardiyacı görevlendirilmesi yoluna gidilmiş ve mevcuda ek olarak 10 vardiyacı işe alınmıştır. Savaş bittikten Rusya ile Yaş Antlaşması, Avusturya ile Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasından sonra zindandaki esir sayısı giderek azalmış, bunun üzerine Şubat 1802'de 20 vardiyacıdan 6'sının işine son verilmiştir⁸⁵.

Zindandan birinin kaçması durumunda ilk akla gelen görevli vardiyacı olurdu. Buna dair bir örneğe 29 Nisan 1751 tarihinde rastlıyoruz. Zindan vardiyacıbaşı Süleyman görevinde gerekli özeni göstermediği gerekçesiyle görevden alınmış, yerine yine Tersane-i Âmire'den Şaban Beyzade Ahmed Bey zindana vardiyacıbaşı tayin edilmiştir⁸⁶. Zindanda veya gemilerde çalışırken ölenlerin işlemleri de vardiyacılar tarafından yapılırdı. Mesela İngiliz asıllı bir esir kalyonda direktten güverteye düşmüş ve ölmüştür. Bu esirle ilgili işlemleri vardiyacıbaşı Mehmed yapmıştır⁸⁷.

Zindan Kilitçisi: Bir zindanda inzibatı sağlayan vardiyacılar kadar kilitçiler de büyük önem arz etmektedir. Zindandan kaçış demek bir anlamda; kilitçinin görevini layığı ile yerine getirmediğini akla getirmektedir. Böyle durumlarda hemen kilitçi görevden alınırdı. Zindan kaçma olaylarında öncelikle kilitçiler ve vardiyacılar soruşturmaya tabi tutulurlardı. Nitekim 18. yüzyılda böyle bir durum söz konusu olmuş, hemen vardiyacıbaşı Süleyman ve kilitçi Mehmed hakkında soruşturma başlatılmıştır. Kusur olduğu tespit edilen her

.....

83 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 56, 79.

84 BOA. *KK.d.*, nr. 5681, s.10.

85 Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 35, dipnot 57.

86 BOA. AE. SMHD.I., 73/4854.

87 BOA. AE. SMST. III., 336/27161.

iki görevlinin işine son verilmiştir. Kilitçi Mehmed'in yerine Tersane-i Âmire çavuşlarından Ahmed Çavuş tayin edilmiştir⁸⁸. 1790-91 yılında zindanda yaşanan firar olayından sonra yapılan soruşturmanın akabinde kilitçi kapudan sorumlu tutulmuştur. Cezası sadece görevden uzaklaştırılmak olmamış, zindan kapısının önünde asılarak idam edilmesine karar verilmiştir. Hatta bundan sonra görevinde ihmali olanlara ibret olması için bir gün boyunca asılı bırakılması emredilmiştir⁸⁹. Yine 1700 yılında boşalan kilitçilik vazifesini Mehmed (?) Çavuş eda etmeye başlamıştır⁹⁰.

Zindanda Yaşam

Düşüncesinin bile kulağa korkunç geldiği zindanda yaşamı tarif etmek ve tanımlamak oldukça zor bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle bir insanın hürriyetini kaybetmesi anlamına gelen, zindan yaşamı hakkında suçlulardan daha fazla esir veya köle anlatılarına dayanmak zorunda kalmaktayız. Bu anlatılar sadece Osmanlı Devleti'ndeki zindanlar için değil Avrupa'daki zindanlardaki yaşamı da bu anlatılardan yola çıkarak bilmek mümkündür. Yinede Osmanlı Arşivi'nde kimi problemler, kimi zindan tamirâtı, kimi zaman ise zindana alınan iâşe ve başka şeylerden söz eden defter ve belgeler anlatıları anlamamıza yardımcı olmaktadır⁹¹. Zindana düşen ister bir esir olsun ister bir suçlu olsun hiç fark etmez, aynı muameleye tabi tutulurdu. Kapıdan girişte ayaklarına bir Çingene demirci tarafından pranga ve bukağı takılırdı⁹². Saç sakal tıraşı da yapılırdı. Böylece zindan hayatı başlamış olurdu.

.....

88 BOA. AE. SMHD.I., 73/4854.

89 Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 51.

90 BOA. AE. SMST.II., nr. 139/15374.

91 Mesela 1699 yılına ait bir belgede zindan için zeytinyağı alımı yapılmıştır. Fakat bu yağın yemekten ziyade aydınlatma için olma ihtimali yüksektir. BOA. D.BŞM.TRE., nr. 14597, IIII (1699); Yinede çorba için zeytinyağı alımı yapılmaktadır. Sadece zindandaki esirler için değil Ege ve Karadeniz'de seyr-ü sefere çıkan kalyonlardaki kürek çeken esirler için kalyonlarda kürek çekmek için zindandan gönderilen esirler için vukiyyesi 85 akçeden 3.028 vukiyye zeytinyağı satın alınmıştır. Bunun için 2.144,5 kuruş ödeme yapılmıştır. BOA. C.BH., 201/9410.

92 Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 33.

Öncelikle zindanda yaşam çok erken saatte güneş doğarken zindan görevlisinin gürültülü bir ses tonuyla bağıışı ile başlamaktadır. Zindan görevlisi “Hey Hristiyanlar, kalkın ve dışarı çıkın” şeklinde esirleri uyandırmaktadır. Buradan suçlular için “suçlular diye seslendiğini varsaymamız gerekmektedir. Bu şekilde uyandırılan zindan sakinleri kendilerine verilen tayînâtı yedikten sonra muhtemelen büyük avluda toplanarak görev yerlerine dağılımları sağlanırdı. Görevliler açısından bu iş yazın biraz daha kolay olmalı, çünkü bir çok esir ve suçlu kürek çekmek üzere kalyonlarda olurdu. Tersanede ve değişik inşaatlarda çalıştırılan esirler akşam olduğunda zindana geri getirilirlerdi. Dışarıdaki bir işe gönderilmeyenler için mekan değişikliği sadece Tersane içinde olurdu. Tersanenin değişik birimlerinde akşama kadar çalışırlardı. Bütün bu işler olurken, sabah ve akşam vardiyalar tarafından sayılırlar, kaçan var mı diye kontrol edilirlerdi. Kontrol işleminden sonra ekmekleri dağıtılır, avluda biraz hava almaları sağlandıktan sonra odalarına kapatılırlardı⁹³. Odalarına kapatılan esirler görevliler tarafından gece belli aralıklarla kontrole tabi tutulurlardı. Kimi zaman ise kıyafetleri baştan aşağı aranırdı. Aramadaki amaç kesici veya delici bir alet olup olmadığını anlamaktı⁹⁴. Böyle sorunlu ve kalabalık bir yerde düzeni sağlamak ve sorun çıkmasını önlemek için sıkı disiplin kuralları vardı ve düzeni bozan, sorun çıkaranlar için ağır cezai müeyyideler uygulanmakta idi. Baron Wratislaw, sorun çıkaran bir Alman esire 1.000 dayak atıldığından söz etmektedir. Ağır ceza olduğu muhakkak olmasına rağmen bir kişiye 1.000 dayak atılması mümkün değildir. Böyle dayak yiyen bir kişi hayatta kalamaz. Wratislaw muhtemelen cezai müeyyidelerin ağırlığını ifade etmek istemiş olmalıdır. Hatta dayak atma işi herkesin gözü önünde yapılırdı ki, diğerlerine ibret olması istenirdi⁹⁵. Dayaktan daha ağır bir cezalandırma şekli kişileri

.....

93 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 43. Wratislaw, Yedikule’de iken kitap okumalarına izin verildiğini, bu imkanın bile kendilerine büyük yarar sağladığı üzerinde durmaktadır. Bu kitaplar Latince ve Almanca, İncil, şiir ve mitoloji kitapları idi. Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw’ın Anıları*, s. 148.

94 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 55

95 Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw’ın Anıları*, s. 132-145.

tomruğa koymaktı⁹⁶. Zindanda bulunan tomruğa dayak cezasının yeterli olmadığı durumda başvurulmuş olmalıdır⁹⁷.

Yukarıda kısaca üzerinde durduğumuz gibi hasta olanlar için zindanın hastane bölümü ve burada görevli hekimler vardı. Seidel, eczacı olduğundan hastalara bakmakla vazifelendirilmiş ve vasıfsız esirlere uygulanan muameleye tabi tutulmamıştı⁹⁸. 1694'te zindan hastanesinde cerrah Hasan hekim olarak görev yapmaktaydı⁹⁹. 1797 yılında ise zindan hekimi bir İngiliz'dir. Yaşiva (?) adını taşıyan hekime 6 akçe gündelik verilmekteydi¹⁰⁰. Görevlendirilen hekimler dışında esirleri ziyarete gelen rahipler de yanlarında getirdikleri merhem ve ilaçlarla hasta esirlere yardımcı olmaya çalışırlardı¹⁰¹.

Tersaneye gönderilen esirlere azda yevmiye adı altında ücret verilirdi. Tersane dışında çalıştırıldıklarında ise hizmetlerinin karşılığını almaktaydılar. Hür bir kalfa tersanede çalışırken 20 akçe yevmiye alırken, çıraklarına da 3 ila 6 akçe arasında değişen miktarda ücret ödenirdi. Bu esir olduğunda günlük yevmiyesi nafaka nam-ı

.....

96 Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140.

97 Tomruk adından anlaşılacağı üzere ağaç bir kütüktür. Suçlular 4-5 metre genişliğinde 40-50 cm eninde genellikle hükümet konaklarının ana giriş kapısında tomruk denilen bu kütüğe bağlanırlardı. Tomruk üzerinde çeşitli büyüklüklerde sekiz on delik vardı. Suçlunun baldırı hangisine uyuyorsa ona bacakları sokulur ve kilitlenirdi. Daha ağır suçlular, mesela yalancı şahitler sadece başları dışarıda kalmak kaydıyla vücudun bütünü tomruğa sokulurdu. İtirafta bulununcaya kadar suçlu burada kalırdı. İtiraf etmediği zaman burada ölenler olurdu. Tomruk cezası çok eski bir ceza idi. Muhzır Ağalığı 1825 yılında Tomruk Ağalığı adını almıştır. Tanzimat Fermanı işkenceyi yasaklamış olmasına rağmen Tomruk cezası ancak 1862 yılında kaldırılmıştır. Ahmet Çiçen, "II. Meşrutiyet Dönemi Cezaevi Islahatı", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2010, s. 18, dipnot 62.

98 Seidel zindanda bulunduğu süre zarfında veba gibi salgın hastalıklardan dolayı birçok kişinin öldüğünü, kendisinin vebaya ve ya başka bir salgın hastalığa yakalanmamış olmasını Tanrının bir lütfü olarak değerlendirmektedir. Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 25.

99 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 118.

100 ...yevmi altı akçe ulufe-i mezkur..., BOA. AE. SSLM. III., nr. 20394, 1212 (1797).

101 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 118.

altında 2 akçe idi¹⁰². Halat yapımında çalışan esirlerin 10 akçelik yevmiyeleri diğerlerine göre daha iyi durumdaydı. Ancak 18. yüzyıl sonuna geldiğimizde verilen yevmiye yetmez hale gelmiştir. 1791 yılında Rus ve Avusturya asıllı esirler nafakalarının yetmediğine dair Tersane Reis'ine şikayette bulunmuşlardır. Şikayet dikkate alınarak 2.000 kuruş tahsisat ayrılmıştır¹⁰³. Terside durumda, yani esirin ölümü durumunda zindan defterine kaydı yapılarak nafakalarının kesilmesi sağlanırdı¹⁰⁴.

Devletin verdiği yemek ve ekmek haricinde verilen bu paranın 1791'den önce yetip yetmediği hususu da tartışmalı olmalıdır. Çünkü 1667, 1688/89 yıllarında 10 akçeye ancak iki ekmek alabilmektedir¹⁰⁵. Yaşamlarını idame ettirmeye çalışan esir ve suçlular özellikle dışarıya çalışmaya gitmedikleri zaman zindanda çorap gibi şeyler örerler ve dışarıda satılmasını sağlarlardı. Buradan elde ettikleri gelirlerle zindanda çıkmayan ya da çok az çıkan gıdalardan satın aldırırlar ve zindan mutfağında pişirirlerdi.

Kimi zindan anlatılarında sadece kuru ekmekten başka bir gıda verilmediği yer almakla birlikte¹⁰⁶ kimi anlatılarda ise tam tersine bir durum söz konusu olup "Türk zindanlarında dört yıl kalmayı, İspanyol zindanlarında bir yıl kalmaya değişmem" şeklinde düşüncelerini dile getirmektedirler. Zira Türk zindanlarında verilen peksimet

.....

102 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 32, 73.

103 BOA. HAT., nr. 194, 1206 (1791/1792); 1797/98 yılında 2 Maltalı esir kendilerine verilen 5 kuruşluk nafakanın yetmediği yönünde başvuruda bulunmuşlardır. Bunun üzerine nafakaları 10 kuruşa çıkarılmıştır. BOA. AE.III. SELİM., nr. 12476.

104 1789/1790'da bir köle ölmüş 5 akçe olan nafakası kesilmiştir. BOA. AE.III. SELİM., nr. 18880.

105 Bu yıllarda bir ekmek 5 akçedir. Serdar Genç, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir'de Ekmekçi Esnafı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12, 2007, s. 64; Şevket Pamuk, *Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2007, s. 171-174; Engin Çağman, "18. Yüzyılda İstanbul'da Esnafılık Gıda Sektörü", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, s. 108.

106 Hastalar için bile çorba verilmediği bu tür anlatılarda özellikle yer almaktadır. İrvin Cemil Schick, *Avrupalı Esirler ve Müslüman Efendileri...*, s. 295-297.

çok fazla ve iyi kalitededir¹⁰⁷. Gemilerde kürekçilere Kanuni Sultan Süleyman döneminde iâşe olarak 76 gram peksimet, bir avuç dolusu un ve bir ölçek şarap verilmekteydi¹⁰⁸. Hatta Moldovya ve Ulah ülkelerinden getirilen peynir ve Marmara Adası'ndan getirilen şarap bile verilen gıdalar arasındadır¹⁰⁹. Yine de temel gıda ekmektir. 17. yüzyılın sonuna kadar zindan için gerekli ekmek İstanbul'un değişik fırınlarından sağlanmıştı. Ondan sonra zindanda bir fırın inşa edilmiş ve esir ve suçluların ekmek ihtiyacı bu fırından karşılanır olmuştur¹¹⁰. Mesela 1795 yılında zindanın günlük ekmek ihtiyacını karşılamak amacıyla 2.000 kile buğday alımı yapılmıştı¹¹¹. Zindan

107 Paulino Toledo, "Türkiye Seyahati...", s. 175-177. Türk gemilerinde kürek çekmiş olan Pedro'da aynı görüştedir. Türk gemilerinde verilen peksimetin bol ve kaliteli olduğu üzerinde durmaktadır. Özlem Kumrular, *Türk Korkusu*, s. 303; Peksimet buğday unundan mayasız hamurdan yapılan bir nevi gevrek. Su oranı düşük olduğundan uzun süre dayanmaktadır. Peksimetdeki su oranı bisküviler gibi %3-5'tir ve içinde mikrobiyolojik faaliyet görülmez. Gamze Uysal Seçkin-Levent Taşeri, "Yarı Kurutulmuş Meyve ve Sebzeler", *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, XXI/9, Denizli 2015, s. 415; Dayanıklı bir gıda olması hasebiyle uzun sefer boyunca askerin, kalyonlarda hem levendlerin hem de kürekçilerin temel besin maddesidir. Ekmek pişirme imkânının olmadığı durumda askere peksimet dağıtılıyordu. Gemilerde ekmek pişirme imkanı olmadığından peksimet başlıca besin maddesi olabiliyordu. Uğur Kurtaran, "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", *Turkish Studies*, VII/4 (Kış 2012), s. 2277; Kaptan-ı Derya ve efradına *Peksimed-i Has* ya da *Peksimed-i Has-ı Beyaz* adı verilen peksimetler verilirken kapıkullarına *peksimed-i beyaz*, forsalara ve Tersane'de çalışan esirlere ise *Peksimed-i Harci* adı verilen peksimetten verilmekteydi. Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 246-49.

108 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 113-114.

109 Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140-141.

110 BOA. D. BŞM. TRE.d., nr. 14597, s. 10-12, 1109 (1697/98); C.BH., nr. 5171, 1207 (1792/1793); nr. 7805, 1235 (1819/1820).

111 BOA. C.BH., nr. 252, 1210 (1795/1796). Zindan farklı tarihlerde un, buğday ve arpa alımı defterlerden bazıları şunlardır: BOA. D. BŞM. TRE. d. nr. 15750, s. 3-5, 1185 (1771/1772); nr. 15766, s. 17-20, 1176 (1762/1763); BOA. MAD.d, nr. 8883, s. 32, 37. 1807/1808 yılında Akdeniz'de yedi korsan gemisi ele geçirilmiştir. Gemilerin mürettebatı da esir edilmiş ve tayînâtları için 40.000 kile buğday tahsis edilerek ekmek yapılmak üzere Tersane Zindanı fırınına gönderilmiştir. C.BH., nr. 4547; H. 1218 yılının Şevval, Zilkade,

için sadece buğday alımı yapılmamış yemek yapımında kullanılmak üzere mercimek, pirinç gibi diğer tahılların alındığı da kayıtlarda yer almaktadır¹¹². Bu alımlara ek olarak çeşitli tarihlerde mum ve odun da satın alınmıştır¹¹³. Zeytinyağı hem kalyonlar için hem de Tersane-i Amire için en çok satın alınan ürünlerden birisidir. Defterlerde buna dair önemli kayıtlara ulaşmak mümkündür. Mesela 1788/1789 yılında Tersane-i Amire'nin ihtiyacı doğrultusunda kıyyesi 85 akçe-den 3.028 kıyye zeytinyağı alımı yapılmıştır¹¹⁴.

Bir şekilde zindana düşen birisi için en büyük nimetlerden birisi doğal olarak etti. Bayramlarda ve Ramazan ayında mutlak surette zindan sakinlerine et verilmekteydi¹¹⁵. Bunun yanı sıra yılın diğer zamanlarında da et verildiği olurdu¹¹⁶. Her şeyin başı olan su ve tuz konusunda umumiyetle sıkıntı çekilmediği bilinmektedir¹¹⁷.

.....

Zilhicce, Muharrem aylarında alımı yapılan gıda maddeleri ve miktarları şunlardır: Şevval ayında 1537, 5 kile Bandırma ve Selanik Buğdayı, Zilkade ayında 1456,5 kile Bandırma ve Bergos (Çanakkale) Hintası, 285 kile Arpa ve Şehriye, Zilhicce ayında 1.134 kile Bandırma ve Bergos Buğdayı, 326 kile arpa ve bir sonraki yılın Muharrem ayında 4.328 kile Buğday, 611 kile arpa C.BH., nr. 7373, s.2, 1218 (1803); 1820/1821 yılında Boğdan'dan ele geçirilen beş esir zindana teslim edildiklerinde bir taraftan zindan defterine kayıtları yapılırken diğer taraftan esirlerin tayinatları için zindan fırınına bilgi verilmiştir. C.BH., nr. 3596.

112 1760/61 yılında zindan için yapılan alımlar arasında 600 kile pirinç, 300 kile mercimek, 24 kile buğday, 650 kantar peksimet vardır (BOA.C.BH., nr. 9313).

113 BOA.MAD.d, nr. 8883, s. 36, 38.

114 BOA. C.BH., nr. 9410; 1767 yılında ise Tersane-i Âmire için alınan çivi, kereste, buğday, ekmek, usta ve amele ücretleri içi toplam 15 yük 50.500 akçe harcama yapılmıştır. MAD.d, nr. 19386, s. 9-10; 1760/61 yılında doğrudan zindan için 1.436 kıyye zeytinyağı alımı yapılmıştır. C.BH., nr. 9313.

115 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 114; Paulino Toledo, "Türkiye Seyahati...", s. 175-177. 20 Ramazan 1130 tarihinde 7 kıta çekdiri esiri ve 10 adet zindan esiri için toplam 10 adet sığır alınarak Tersane Kethüdası'na teslim edilmesi yönünde Kasapbaşı Ağa'ya emir gönderilmiştir. BOA. AE. III. Ahmed, nr. 4856; Yine 1834/35 yılında Tersane'de çalışan 402 nefer bekçi, üsera ve kâtipler için 3 aylık et tahsisatı yapılmıştır. BOA.C.BH., nr. 128.

116 BOA. MAD.d, nr. 4912, s. 4; D.BŞM. d., nr. 3437, 27 Zilhicce 1172 (21 Ağustos 1759); İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 250.

117 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.244-245. Fakat su temini

Böyle bir yaşamda esir ve suçluların tek tip giysi giydikleri bilinmektedir¹¹⁸. Zira devletin böyle durumlarda kıyafet alımı yaparken tercihleri göz önünde bulundurması beklenemezdi. Bir çeşit üniforma demek yanlış olmayacaktır¹¹⁹. Kıyafet tahsisi yazlık ve kışlık olmak üzere yılda iki defa yapılmaktaydı. Yazlık kıyafetlerin alımı kıştan, kışlık kıyafetlerin alımı ise yazdan yapılırdı¹²⁰. Yazlık kıyafetler 2 mavi gömlek kırmızı salta¹²¹ ve ayakkabıdan oluşmaktaydı¹²². Gömlekler pamuklu kumaştan imal edilmiştir¹²³. Gömlek ve salta haricinde aba, kebe, kirpas ve keneviçe adı verilen kumaş türlerinden de kıyafetler diktirilmiştir. Abanın kırmızı, beyaz ve siyah renkleri vardı. Kırmızı renk kumaştan imal edilen giysileri genellikle kaptan gemilerinde görevlendirilen köle ve suçlular giyerlerdi. Kebeden imal

.....

biraz farklılık arz etmektedir. Donanmada kürek çeken esir ve suçlular Akdeniz kıyılarında her zaman suya ulaşabilme imkanı olduğundan çok sıkıntı yaşamamaktadırlar. Herkese bir varil su ayrılmaktadır. Zindanda ise günlük iki testi içme suyu bulunmaktadır. Yaz mevsiminde ise su sıkıntısı çekilmekte bu durum kimi zaman kavgalara neden olmaktadır. Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 139-140.

118 Hilal Oytun Altun, “ Hapishane Karikatürleri”, *Hapishane Kitabı*, ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2005, s. 75.

119 Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 116.

120 H. 1215 yazında kışlık kıyafet alımı yapılmıştır. BOA. C.BH., nr. 80, 1800/1801; Nida Nebahat Naçacı, *Sultanın Kulları*, s. 84; 1786 yılında miri esirler için rayiç fiyatla kışlık kıyafet alımı yapılmıştır. Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 43, dipnot 82; Yeni kıyafetler dağıtıldığında eskiler depolara kaldırılırdı. Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri...*, s. 117.

121 Salta: Kolları açık ve sarkık bir giysidir. Yakasız, iliksiz olup kolları boldur. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 588.

122 1585 yılında zindan köleleri için 11.797 çift ayakkabı alınmıştır. Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, s. 211.

123 Bu gömlekler Manisa'da imal edilmekteydi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, s. 483; Gömlek kumaşlarının Kıbrıs'tan da getirildiği olurdu. Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, s. 211; Kürek çeken için gündüz giyinmek zordu. Fakat gece çok lazım olmaktaydı. O nedenle kürek mahkûmu esir ve suçlular gömlek ve saltayı daha çok gece giyerlerdi. Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140.

edilen giysiler ya hazır dikilmiş vaziyette getirilir, ya da kumaş olarak getirildikten sonra burada dikilirdi¹²⁴.

Ayrıca esirlere kaba keçeden dikilen ve caputta adı verilen bir tür giyecek dağıtılırdı. Pantolon ve ceketler genelde kurşuni renkte ensiz, kaba, pamuklu bir kumaştan imal edilmekteydi¹²⁵. H. 1184 yılında Ebubekir Kaptan'ın gemisinde kürek çeken esirlere aba, şalvar, postal, fes alınmıştır¹²⁶.

Osmanlı Devleti'nde suçlu bulunan şahıslar için zindana atma, gemilerde kürek çekme ve prangaya vurma gibi cezalar uygulanmaktaydı. *Pranga*¹²⁷ ağır cezalıların ayaklarına takılan zincir manasına gelmekte olup, eski İtalyan dilinde *branca* şeklinde kullanılmaktaydı. Sırpça-Hırvatça'da ise *prange*¹²⁸ kelimesi ağaç kütüğü, iri taş parçası olarak geçmektedir. Fransız sözlüklerinde ise uslandırma aracı, cezaevi aracı olarak kullanılan bu alet için sadece katiller ve ağır cezalılar için değil, aynı zamanda basit suçlardan mahkûm olan şahıslar içinde pranga cezasının uygulandığı belirtilmektedir. Yine pranga¹²⁹ cezasının ne kadar ağır bir ceza olduğunu belirtmek için, ölüm cezasından sonra en ağır ceza olarak tarif etmişlerdir. Çünkü pranga, sadece ayağa zincir takmakla biten bir ceza değildi, aynı zamanda mahkûmların, kürek çekmeğe de mecbur edilmesi anlamına gelmekteydi. Kamus-i Türki de ise, *pranga* sözcüğü zindanda bulunan mücrimin ayağına vurulan zincirli halka şeklinde tarif edilmiştir. *Bukağılık*¹³⁰

.....

124 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 251-2.

125 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında...*, s. 55-56.

126 BOA. C.BH., nr. 260, 1184 (1770/71).

127 Pranga: Ayağa takılan zincir olup uzun süreli hapisle cezalandırılmış ya da esir alınmış kişilerin ayaklarına takılan, ucunda ağır bir demir top bulunan, değil kaçmayı, yürümeyi bile engelleyen zincir anlamında kullanılan sözcüktür. 1869 tarihinden itibaren bu ceza kanunlarda yer almıştır, Akgündüz, s. 126,

128 Yasemin Saner, "Prangaya Vurma", s. 163.

129 Tarihin en eski dönemlerinde Mısır'da Hz. Yusuf'unda zindana atıldığını ve zincirlere vurulduğu da bilinmektedir, Dursun Ali Tökel, "Yusuf'un Zindana Atılışı, *Hapishane Kitabı*, ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2005, s. 423-425.

130 Bukağı: Ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halkaya bukağı denilmekteydi. Bunu dışında kaçmaması için hayvanın

denilen alet ise *köstek*, *zencir*, *pranga*, *bend*, *kayd* şeklinde açıklanmıştır. Yine aynı eserde “*prangabent*” veya *prankabend* imlasıyla yazılmış olan kelime prangaya vurulmuş, prangalı olarak tarif edilmiştir¹³¹. Her ne kadar kürek cezasının 1748’de kaldırıldığı bilinse de, ayağa vurulan pranga cezası bir süre daha devam etmiştir¹³².

Zindandan Kurtulmak

Her esirin en büyük özlemi ve beklentisi özgür olmaktır. Zindana düşenlerin en büyük amacı ise zindan hayatından kurtulmaktır. Bu amaç uğruna bazı Hıristiyan esirler dinlerini bırakarak İslam dinine geçebiliyorlardı. Hatta daha zindan hayatı başlamadan esirlere ihtida teklif ediliyordu¹³³. Din değiştirmek yüzde yüz azat edilmenin önünü açmasa da zindandan kurtulmayı sağlayabiliyordu. Çünkü Müslüman olan esirler, zindan dışında bir göreve getirilirlerdi. Zaten Müslüman olan herkese *kisve bahası* namıyla bir harçlık verilir, kılık kıyafetini değiştirmesi beklenirdi. Çünkü kılık kıyafet bir topluma mensubiyeti ifade etmekteydi. 1791-92 senesine Tersane Zindanı’nda bulunan 17 esir ihtida ettiğinde, önce serbest bırakılmışlar, sonra sünnet ettirilerek her birine elbise ve harçlık verilmesi yönünde III. Selim tarafından emir verilmiştir. Hatta bu esirleri 12 ve 4 esir takip edince aynı türden uygulama onlar için de yapılmıştır. Ayrıca esirlerin azat edilmeleri ile işin bitmediği, maiyetlerini temin amacıyla Bostancıbaşı aracılığı ile Boğaziçi ve civarındaki ustaların yanına verilmeleri emredilmiştir¹³⁴.

.....

ayaklarına vurulan demirden yapılmış zincir veya köstek anlamında kullanılan bir kelimedir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 131.

131 Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki (Latin Harfleriyle)*, İstanbul 2011, s. 249.

132 Yasemin Saner, “Prangaya Vurma”, s. 168-180.

133 S. Takats, din değiştirmek istemeyenlerin zindana gönderildiğini yazmaktadır. S. Takats, *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler*, s. 57; Avrupalılara esir düşen Türklere de din değiştirmeleri teklif ediliyordu. Rodos Şövalyelerinin eline esir düşen Oruç Reisten dinini değiştirmesi istenmişti. Din değiştirdiği takdirde serbest olacağı, hatta adı sanı belli bir adam olursun şeklinde toplumdaki yerinin yükseleceği bildirilmişti. Oruç Reis teklifi reddedecektir. *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları/Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, s. 65-66.

134 Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 46-47, dipnot 89.

1812 yılında 140 Rus esiri ihtida etmiştir. Mühtedilere elbise ve 50'şer kuruş atıyye tahsis edilmiştir¹³⁵.

Esirlerin azat edilmeleri için başta aileleri, mensubu oldukları devletin elçileri ve Cizvit tarikatı gibi Hıristiyan tarikatlar çok çalışmaktaydılar¹³⁶. Burada Cizvit tarikatını ayrı bir yere koymak gerekmektedir¹³⁷. Fidyeye denilen para karşılığı birçok esir serbest kalabilmekteydi. Esirin fidye miktarı sosyal tabakadaki durumuna göre değişmekte, aristokratların fidyesi diğerlerine göre yüksek olmaktaydı. Yeterli parayı bulamayanlar kendilerine kefil buldukları takdirde ülkelerine dönebiliyorlardı¹³⁸. 1742 yılında 24 Rus esirinin fidye miktarı esir başına 100 kuruştan, 2.400 kuruştur¹³⁹. 18. yüzyılın ilk yıllarında 7 Polonyalı esir fidyesi ödenmek suretiyle zindandan kurtarılmıştır. Aynı tarihlerde kürek mahkûmu Venedikli Michel Ange Corre de Bartelemi, 800 kuruş verilip kölelikten Maltalı papaz Don Salvator Muscat'ın özgürlük bedeli olan 750 kuruş sadaka sayesinde toplanabilmiştir¹⁴⁰. III. Selim döneminde zindana düşen Avusturya'nın üst düzey subaylarından John Fotoşi de ihtidası sayesinde zindandan kurtulmayı tasarlamış olmalıdır. Bu mühtedinin durumu bizzat padişaha arz olunmuş ve genç ve güzel yüzlü bir delikanlı olması hasebiyle Enderûn-ı Hümayûn'da değerlendirilmesinin iyi olacağı padişaha arz olunmuştur. Fakat III. Selim bir süre

.....

135 BOA. C.ADL., nr. 17/1028, 9 Ramazan 1227 (6 Eylül 1812); Gültekin Yıldız, *Mapusâne....*, s. 46-47, dipnot 89.

136 1580 yılında Cizvit tarikatının çabaları sayesinde 1150 esir özgür bırakılmışlardır. Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, s.18-22.

137 Esirleri kurtarmak amacıyla Avrupa'da vakıflar kurulmuştur. Emrah Safa Gürkan, "Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi", *Kebikeç*, Sayı: 33, 2012, s. 197-200.

138 Eğer tespit edilen miktarı göndermezlerse kefiller sorumlu tutulurdu. Emrah Safa Gürkan, "Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...", s. 197; Kefalet mektubu ile serbest bırakılan esirlerin ayaklarına köstek vurulur ve köstekle dolaşırlardı. Bu uygulamadaki amaç kefalet parasının toplanmasında karşısındaki kişiye inanmasını sağlardı. O kişinin esir olduğunun ispatı idi. Zira fidyesini toplamaya çalışan esire hiç kimse dokunamazdı. S. Takats, *Macaristan Türk Âleminde Çizgiler*, s. 94.

139 BOA. AE.SMHD.I., nr. 277, 1155.

140 Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, s. .22-34.

Kaimakam Paşa'nın yanında kalıp okuma yazma öğrendikten sonra Enderûn-ı Hümâyûn'a alınmasına karar vermiştir¹⁴¹.

Esir düşmek ve esir olarak zindanda kalmak sadece Avrupalılara mahsus değildi. Birçok Türk Avrupa zindanlarında kurtarılacakları günü beklemekteydiler. Onlar için de fidye ödendiği gibi Tersane Zindanı ve başka zindanlarda yer alan Avrupalı esirler ile değiş-tokuş (mübadele) yapılmak suretiyle karşılıklı olarak esirlerin kurtarılması sağlanmaktaydı¹⁴². Mübadelede de itibarlı olanlar öncelikli idi¹⁴³. Maltalı Carlo di Mezzi İsmail adlı biriyle mübadele edilmişti. 58 yıllık esaret hayatından sonra yine Maltalı Vittor Vella, Malta'da esir düşen biri ile mübadele edilmiştir¹⁴⁴. 1703 yılında Tersane Zindanı'ndan 30 ve başka mahallerde bulunan 80 köle olmak üzere toplam 110 Venedikli esir mübadele yoluyla hürriyetlerine kavuşmuşlardır¹⁴⁵.

Bütün bu kapılar kapandığında esir için zindandan kurtulmanın tek çaresi kalmaktadır, bu da zindandan kaçmak. Evliya Çelebi Tersane Zindanı'nı kaçılması mümkün olmayan bir yer olarak tanımlamaktadır. Seyyahımız tabanı kat kat mermerle kaplı etrafi duvarlarla çevrili zindandan bir esirin zeyrek kuşu olması halinde

.....

141 Kemal Beydilli, Bonnaval'in izinde: Mühtedi Osman Bey ve Avusturyalı Firari Bir General Karlo de Kotzi", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 11, İstanbul 1991, s. 87-88.

142 Esirler genellikle Türk esirleri karşılığında memleketlerine gönderilirdi. Ancak Macarlar Türk esirleri parasız bırakmazlardı. S. Takats, *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*, s. 73.

143 Nida Nebahat Nağacı, *Sultanın Kulları*, s. 92.

144 Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, s. 18-31.

145 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât...*, s. 658-659, 665, 671, 1683'te başlayan uzun savaş yıllarından sonra Venedik, Avusturya ve Lehistan ile imzalanan Karlofça Antlaşması'nın bir maddesi esirlerin değiş tokuşuna ayrılmıştır. Bu neviden maddeler bundan sonra her antlaşmada yer almıştır. Karlofça Antlaşmasının maddeleri için bakınız. Raşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1114 / 1660-1703)*, I, 569-577. Savaş esiri hukuku geliştikçe ve köleliğin dünyada insanlık dışı olarak kabul edilip kaldırılmasıyla savaş esirlerinin serbest bırakılması savaşlar bittiğinde kendiliğinden gerçekleşecektir. Ama esirlerin yaşadığı esaret hayatı eskisine göre daha iyi olsa da zor olmaktan hiç çıkmamıştır.

bile kaçmasının mümkün olmadığı üzerinde durmaktadır¹⁴⁶. Kalın duvarları sebebiyle içeriden dışarıya, dışarıdan içerisini görmek mümkün değildir¹⁴⁷. Wratislaw'ın zindanda bulunduğu sırada 4 Macar, 2 Rum, 1 Alman, 9 İtalyan esir dışarı ile bağlantı kurarak kaçmayı başarmıştır. Olay sonrası yapılan soruşturmada ihmali olan görevliler -ki başta kilitçi olmak üzere o gün görev yapan vardiyacılar olmalı- asılarak idam edilmişlerdir¹⁴⁸. 1789 yılında meydana gelen kaçış hikayesinde 3 Macar esir vardır. Zindan odabaşısını darp edip kaçmayı planlayan esirlerden biri başarılı olmuştur. Fakat çok uzağa gidemeden yakalanmıştır. Soruşturma sonunda 65 esir Yedikule Zindanı'na nakledilmiştir¹⁴⁹. Bu olaydan yaklaşık 90 yıl önce zindandan 12 esir kaçmayı başarmıştır¹⁵⁰. Kaçış hikayelerini takip edemediğimiz olayda esirlerin yakalanıp yeniden zindana getirilip getirilmediklerini de bilmiyoruz. 1750/51 yılında meydana gelen olayda zindan zeminini birkaç ayda delip, tünel kazmak suretiyle kaçan 26 esir sonradan birer ikişer yakalanarak zindana geri getirilmişlerdir¹⁵¹. 7 yıl sonra gerçekleşen kaçış olayında tünel kazma yoktur. Maltızoğlanı adlı esir kendisini ziyarete gelen papaz aracılığı ile kaçmıştır. Zindana gelen 8 Rum oğlana zenne kıyafeti giydirilmiş, muhafızlar farkına varmadan kaçmayı başarmıştır¹⁵². Geç bir tarih olsa da 1848 yılında Katil Çoban Yorgi ve Kozma adlı iki şahıs Tersane Zindanı'ndan kaçmayı

.....

146 *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I/1, s. 377-378.

147 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 12.

148 Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s.148-157.

149 BOA. HAT., nr. 1397.

150 BOA. *MAD.d.*, nr. 4876, s. 37a-37 b, III2 (1701/1702).

151 Şemdanîzade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mürî't-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976, I, 157-158.

152 Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 36; Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, s.44-45. 1790 yılındaki hadisede Rus ve Avusturya asıllı 64 esir kaçmaya teşebbüs etmiştir. Bunlardan 6'sı zindan duvarını delmeye çalışmış ve esirlerin faaliyeti vardiyacılar tarafından fark edilmiştir. Yapılan soruşturmadan sonra 64 esir başka zindanlara gönderilmesine karar verilmiştir. BOA.HAT., nr. 1398; Aynı yıl kaçmayı planlayan Akbıyık adlı Rus esir ile 4 kaptanın planları yetkililer tarafından öğrenilmiştir. Her birine 200 değnek vurulmuştur. Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 36.

başarmışlardır. Yakalanmaları için görevlilere talimat verilmiştir¹⁵³. Bu kaçanlar esir değil suçludurlar. Esirler için zindandan kaçışın daha kolay yolu zindan dışında çalışmaya gittiklerinde olmaktadır. Saraya çalışmak üzere gönderilen esirlerden kaçanların olduğu vakidir. Yine kışın değişik inşaatlara çalışmaya götürüldüklerinde de kaçma imkânına sahip olabilmişlerdir. 1790-91 yılında bir esir zindandan çıktıktan sonra çalışmaya götürülürken kaçmıştır. Kaçtığı anlaşılır anlaşılmaz Tersane Emini'nin başlattığı arama faaliyetleri neticesinde kısa süre içerisinde bir at, bir yük eşya ve bir miktar para ile yakalanmıştır. Önce konuşmamış, *Ben kendüm kaçtım ve sabraya çıktığımda bu bargiri sahipsiz görüp aldım* demiş, fakat tomruğa konulduktan ve 170 değnek yedikten sonra deyim yerindeyse bülbül gibi şakımıştır. İfadesine göre bir süre sonra ölüsü bulunan subaşıyı öldürmüş ve subaşının atı ile birlikte eşyalarını ve parasını çalmıştır. Suçunu itiraf eden esirin zindan önünde asılarak idamı yönünde karar çıkmıştır. Ancak düşman elinde bulunan Türk esirlerine zararı olabileceği düşüncesiyle esirin idamının firardan dolayı değil, subaşıyı katlinden dolayı olduğunun boynuna asılan yaftaya mutlak surette yazılmasına karar verilmiştir¹⁵⁴. Geç bir tarihte, zindan kapatılmadan kısa süre önce, 5 yıl kürek cezasına çarptırılan Laz Ahmed içeriden aldığı yardım sayesinde zindandan firar etmiştir. Ona, Rizeli Muhsin ve Ali adında iki gardiyan 7 altın para karşılığında yardım etmişlerdir. Firari mahkum yakalanamaz ise de gardiyanlar bu defa kendileri hapse düşmüşlerdir¹⁵⁵.

Tersane Zindanı varlığını Sultan Abdülaziz dönemine kadar devam ettirmiştir. Padişahın Tersane-i Âmire'yi yeniden düzenleme tarihi 1863-64'tür¹⁵⁶. Zira 21 Şubat 1861 tarihli bir belgede çoğunluğunu katillerin oluşturduğu suçlular arasında meydana gelen olayların oldukça fazla olduğu üzerinde durulmaktadır¹⁵⁷.

Böylece Osmanlı Devleti'nde yaklaşık 350 yıllık bir süreci kapsayan Tersane Zindanının hayatı son bulmuştur.

.....

¹⁵³ BOA. *A.MKT.MHM.d*, nr. 8.

¹⁵⁴ BOA. HAT., nr. 184.

¹⁵⁵ Gültekin Yıldız, *Mapusâne...*, s. 35.

¹⁵⁶ Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, s. 67.

¹⁵⁷ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/04/21/kasimpasa-tersane-zindani/>.

Sonuç

Tersane Zindanı üç asırdan fazla süre varlığını devam ettirmiş, Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu işgücü açığını kapatmak amacıyla zindana koyduğu esir ve suçluların yaşam alanı olmuştur. Tabii ki zindana düşmek zor bir yaşamın başlangıcı olduğundan buradan kurtulmanın yollarını arayan ve bu uğurda ölümü göze alan kişilerin olduğu göz ardı edilmemelidir. Bütün bu yaşam ve kaçış öyküleri zindanın kapatılıp, sakinlerinin nakli ile son bulmuştur. Ancak mahkûmiyetten kaçış ve yeniden özgürlüğe giden her türlü çaba ve umut son bulamamış ve bulmayacaktır. Bu çalışma soğuk, rutubetli ve karanlık odalarda geçen yaşamın nasıl olduğuna dair bir başlangıç olarak kabul edilmelidir.

Tablo. 1792 Tarihli Tamirat Defteri

Tamiratın Yapıldığı Yerler ¹⁵⁸	Meblağ
Zindan duvarlarının tamirâtı için	17.100
Üsera zindanın taş duvarının döşemesi, tavanının kireç ile yapılması için	36.000
Zindan hamamının tamiri ve kapılarının yenilenmesi için	25.920
Yine hamamın yenilenmesi için	9.600
Tuvalet tamir ve tecdidi için	19.200
Zindan-ı kebir odalarının kiremidi, tavanının tahta kaplaması tamiri, su olukları için	71.250
Hazine-i Ab denilen su hazinesinin üstündeki enkazın temizlenmesi, kargir duvarı tamiri için	14.400
Zindan derunu için 20 arşın batal çapa	30.000
Zindan-ı mezkûrun kapıları için	3.150
Camii-i Şerifin tavanı, duvarları ve döşemeleri, cam ve penceresi için ayrıca birununa parmaklık için	19.440
Zabitan odaları tavan, derunu, pencere ve camları, döşemeleri tamiri için	18.900
Vardiyancıbaşı odasının tamiri için	6.720
Duvarının tavanı ve döşemesi için	1.100

.....

158 BOA. C.BH., nr. 107, 1206 (1792).